

О. В. Парута

кандидат юридичних наук,
асистент кафедри теорії, історії та філософії права
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету “Львівська політехніка”,
parutaolena@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-5452-0560>

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РАННЬОЇ ПРАВОВОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

© Парута О. В., 2019

Роль ранньої правової соціалізації полягає у включенні людини в глобальне суспільство з мінімізацією ризику розвитку деструктивної правової поведінки. Вже в результаті навчання в школі діти повинні знати основні юридичні норми, які тлумачать їхні права та обов'язки, права та обов'язки їхніх батьків, друзів та держави. У статті розглянуто роль сім'ї та школи у тривалому процесі правової соціалізації особи, який ускладнений множинними економічними та соціальними чинниками. Успішна правова соціалізація потребує відповідних інноваційних освітніх програм, інноваційної методики із дидактичними підходами до навчання. Нам необхідна розвинена інфраструктура соціальних інститутів, здатна підготувати молодь до повноцінної участі в правовому житті суспільства. Відсутність в Україні належної стратегії здійснення правової соціалізації негативно впливає на стан законності та правопорядку в нашій державі.

Ключові слова: правова соціалізація; правове виховання; дитинство; правомірна поведінка.

Е. В. Парута

ОТДЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ РАННЕЙ ПРАВОВОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ

Роль ранней правовой социализации заключается во включении человека в глобальное общество с минимизацией риска развития деструктивного правового поведения. Уже в результате обучения в школе дети должны знать основные юридические нормы, которые толкуют их права и обязанности, права и обязанности их родителей, друзей и государства. В статье рассмотрена роль семьи и школы в длительном процессе правовой социализации личности, который затруднен множественными экономическими и социальными факторами. Успешная правовая социализация требует соответствующих инновационных образовательных программ, инновационной методики с дидактическими подходами к обучению. Нам необходима развитая инфраструктура социальных институтов, способная подготовить молодежь к полноценному участию в правовой жизни общества. Отсутствие в Украине надлежащей стратегии осуществления правовой социализации отрицательно влияет на состояние законности и правопорядок нашего государства.

Ключевые слова: правовая социализация; правовое воспитание; детство; правомерное поведение.

O. V. Paruta

Institute of Law, Psychology and Innovative Education
Lviv Polytechnic National University
Department of Theory, History and Philosophy of Law,
Ph. D.

SOME ASPECTS OF EARLY LEGAL SOCIALIZATION

Legal socialization of the children is an important part of the theory of legal socialization of the person. The role of early legal socialization is to include the person in global society and to minimization risks of development destructive legitimate behavior. As a result of studying at

school children must know the basic legal norms which interpret their rights and duties, rights and duties of their parents, of their friends and of the state. The article deals with the role of family and school in long and periodised process of legal socialization of the person, complicated by multiple economic and social factors. Successful legal socialization requires relevant innovative educational programs, innovative methodology with didactical approaches to studies. We need developed infrastructure of social institutes. We must to prepare youth for a full participation in legal life of society. The lack of an appropriate strategy for legal socialization has a negative impact on the situation of legality and order in our state. The problems in the sphere of law-based education, imperfect organization of specialized trainings for children contribute to higher disorientation our citizens, establishment of asocial personality in law life, and in the end loss of effective impact on the right to real deeds and thoughts of Ukrainian citizens. Each case of illegality and abuse of rights prove problems at certain stages or mechanisms for personal legal socialization.

Key words: legal socialization; legal education; childhood; legitimate behavior.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві, де швидко змінюються правові норми, такими множинними є взірці поведінки, реалізація прав людини залежить багато в чому від неї самої, її здібностей та здатності адаптуватися до правового життя суспільства, готовності стати повноцінним учасником правовідносин. Для цього людині необхідне набуття правових знань, потрібні навички реалізації суб'єктивних юридичних прав, а також досвід взаємин з іншими суб'єктами права та соціальними інститутами. Враховуючи складні умови державотворення, вважаємо, що питання правової соціалізації дітей, які визначатимуть майбутнє нашої держави, є своєчасним та особливо актуальним для України.

Аналіз дослідження проблеми. Чимало українських та зарубіжних вчених сьогодні наголошують на необхідності розроблення проблематики правової соціалізації. Дослідженнями впливу правової соціалізації на розвиток правової системи займаються А. Бесєдін, І. Жаровська, Л. Мацуляк, В. Мироненко, Н. Оніщенко, Н. Ортинська, І. Печенко, С. Сливка та інші. Водночас у теорії права немає праць, у яких проаналізовано ризики ранньої правової соціалізації, сформульовано причини дисфункції сім'ї як інституту, від якого залежить подальший соціальний розвиток особистості.

Метою праці є виявлення специфіки процесу соціалізації дітей у сучасних умовах, наголошення на ролі сім'ї як первинного інституту правової соціалізації у становленні активної, соціально свідомої та відповідальної особистості.

Виклад основного матеріалу. Ефективність інститутів правової соціалізації та конкретні методики правового виховання населення оцінюють не тільки на підставі того, наскільки успішно вони забезпечують засвоєння та відтворення правових цінностей і навичок, але й тим, чи здатні вони підготувати молоде покоління до самостійної правової діяльності.

Демократизація держави, за словами І. Жаровської, є циклічним процесом, під час якого відбувається взаємодія двох основних суб'єктів, якими є державна влада, з одного боку, і суспільство (громадянське суспільство), – з іншого [3, с. 22]. Демократизація і правопорядок узалежені від закладених ще в дитинстві уявлень про світ, цінностей, моделей поведінки та спілкування, які засвоїла дитина, тобто від якісного змісту дитячої субкультури, яка існує за власними специфічними, самобутніми законами в межах загальної культури суспільства.

Першим і найважливішим інститутом правової соціалізації на дитячому етапі формування особистості є сім'я. Ризик неблагополучної сім'ї – один із найнебезпечніших ризиків правової соціалізації, що призводить до формування асоціальної особистості. “Неблагополучна сім'я, – загроза суспільству. За наявності негативних впливів поведінка дитини істотно спотворюється, зазначає Л. Мацуляк, визначається ранньою втратою потреби у спілкуванні з батьками, егоїзмом, замкненістю, конфліктністю, впертістю, неадекватною самооцінкою (завищеною чи заниженою),

озлобленістю, невпевненістю у своїх силах, недисциплінованістю, втечами з дому, бродяжництвом, внаслідок чого дитина може стати на шлях правопорушень і навіть злочинів [7, с. 684].

А. Беседін розглядає дисфункціональну сім'ю як чинник девіантної поведінки неповнолітніх. Автор вважає, що у більше ніж 90 % випадках механізм протиправної поведінки запущений недоліками сімейного виховання, а самі неповнолітні доволі часто приходять до протиправної поведінки під безпосереднім впливом чи за участю батьків [1, с. 10].

Виховання в сім'ї є першоосновою правового розвитку особистості. Тільки сім'я з позитивним морально-психологічним потенціалом, вважає В. Мироненко, спроможна до кінця виконати свій обов'язок перед суспільством із формування суспільно цінної особистості [8, с. 52].

Благополуччя сім'ї визначається не тільки її матеріальним становищем. Першочергово благополуччя забезпечується гуманністю у взаєминах, вмінням членів родини любити і поважати один одного. Благополучним сім'ям притаманна висока координованість дій під час вирішення сімейних проблем, взаємоповага і взаєморозуміння між батьками та дітьми. У належній сімейній атмосфері дитина зростає доброзичливою, гуманною, спокійною та оптимістичною, формує такі цінні соціальні якості, як доброта, взаємоповага, почуття впевненості та соціальної відповідальності.

Останніми десятиліттями на державному та міжнародному рівнях відбувається зміцнення статусу дитинства в суспільстві, про що свідчить поява низки нормативних документів щодо охорони дитинства, серед яких Конвенція про права дитини, Закон України "Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю" від 21 червня 2001 року, Закон України "Про охорону дитинства" [11] від 26 квітня 2001 року тощо. Охорону дитинства в Україні визначено як стратегічний загальнонаціональний пріоритет, який має важливе значення для забезпечення національної безпеки, ефективності внутрішньої політики держави. Україна покладає на себе обов'язок щодо створення відповідних міжнародним стандартам умов навчання, соціального виховання, фізичного, психічного, соціального, духовного та інтелектуального розвитку дітей. Виховання дитини повинно спрямовуватися на розвиток її особистості, поваги до прав, свобод людини і громадянина, мови, підготовку до свідомого життя у суспільстві в дусі взаєморозуміння, миру, милосердя, злагоди та дружби між народами, етнічними, національними, релігійними групами [11].

Л. Варяниця ставить питання про необхідність нового повороту в системі знання про дитину та дитинство, вважаючи, що потреба в нових механізмах сприяння успішній соціалізації на початкових етапах життя зумовлена виникненням парадоксів і протиріч, характерних для ситуації взаємин дитинства й дорослого суспільства. До таких протиріч авторка зараховує: демократизацію дитячого життя із одночасним обмеженням простору дитячої життєдіяльності; збільшення споживання товарів і послуг із одночасним зниженням суб'єктивної задоволеності дитини умовами її життя; інфантицид (відвернення від дитини, дітовбивство тощо) попри зростання адопції (усиновлення/удочеріння) чужих дітей, зокрема дітей-інвалідів тощо [2, с. 3–4]. Дослідниця звертає увагу на необхідність зменшення негативного впливу дорослого світу на дитячу субкультуру, зокрема й через популяризацію комп'ютерних ігор, які нав'язують дитині готові моделі правової поведінки.

У наш час увага світової спільноти до так званої "дитячої субкультури" підвищена. Дитяча субкультура, носієм якої є дитяче співтовариство, на думку І. Печенко, виконує функції первинної соціалізації дитини. Через жорстко унормований дитячий правовий кодекс, ігрові правила, форми фольклору вона сприяє підпорядкуванню дитини груповим нормам... [9, с. 86]. Дитяча субкультура складається із двох частин: усталеної (мудрість, яка є надбанням дорослих) і новоутворень (їх створюють діти і для дітей) [6, с. 188].

О. Поліщук як етап важливих змін у соціальних відносинах і соціалізації дитини характеризує молодший підлітковий період (10–12 років), у якому переважний вплив родини поступово замінюється впливом групи однолітків, що стають джерелом референтних норм поведінки й одержання певного статусу [10, с. 84]. Враховуючи високу сензитивність підлітків до спілкування та взаємодії із системою прав й обов'язків, соціальне пізнання на цьому етапі становлення особистості стає все важливішою детермінантою поведінки. В цьому віці діти ознайомлюються із

категорією справедливості, вчать вирішувати складні ситуації в дружніх відносинах, дотримуватися соціальних норм, звичаїв та умовностей, поважають авторитети і моральний закон [10, с. 84]. Науковий аналіз агентів правової соціалізації дає також змогу виокремити унікальні якості та провідну роль школи в такому процесі, провідною функцією якої є те, що вона за допомогою потужного інструментарію – цілеспрямованої педагогічної дії задає головний напрям і зміст правосоціалізаційних впливів.

I. Зверева вважає, що соціальна профілактика повинна полягати в роз'ясненні правових норм, соціально значущої діяльності та поведінки, в ознайомленні з нормативними міжнародними та державними документами, які забезпечують розвиток особистості, рівень освіти, вибір професії, у наданні різним категоріям молоді інформації про можливі наслідки асоціальних дій, нехтування здоровим способом життя, відмови від культурного проведення дозвілля, в організації заходів щодо забезпечення програми позитивної життєдіяльності особистості, у формуванні системи соціального захисту різних категорій сімей, жінок, дітей і молоді (забезпечення роботою, навчанням); у вихованні почуття відповідальності за можливі наслідки протиправних дій тощо [5, с. 4].

Успішна реалізація напрямів соціально-виховної, педагогічної роботи із дітьми в Україні можлива за умови створення нормативної основи її реалізації. Однак її перспективність і педагогічна ефективність соціальної роботи забезпечуються цілісністю і збалансованістю державних, громадських та індивідуальних програм у сфері соціальної роботи [4], з обов'язковим урахуванням потреб та інтересів кожного індивіда та кожної сім'ї. Неможливо досягти позитивних результатів у правосоціалізаційних процесах без створення реальних умов щодо забезпечення базових потреб дитини і сім'ї, в якій вона проживає. В умовах поширення безробіття, послаблення статусу національної валюти численним сім'ям в Україні потрібна державна допомога для забезпечення елементарних потреб (купівлі продуктів харчування, одягу, товарів, необхідних для навчання, медикаментів тощо). До негативних факторів правової соціалізації дітей та підлітків належить збільшення кількості неповних сімей, зокрема через розлучення батьків чи втрату одного з них. Через неналежне виконання соціальної функції держави, відсутність належної державної підтримки розвитку дитини до групи ризику правової соціалізації входять також діти, які є інвалідами з дитинства, діти із малозабезпечених та багатодітних сімей, діти-сироти тощо.

Українська держава повинна наділяти більшою увагою елементи, які в сукупності впливають на так звану "дитячу субкультуру". Серед таких елементів дидактичні ігри, які полегшують процес пізнання, оскільки задовольняють пізнавальні потреби дитини та її прагнення до гри. Особливо важлива підтримка психічного здоров'я дітей та підлітків за допомогою занять у школі та в інших дитячих навчальних закладах, які є важливими агентами соціально-педагогічного впливу у процесі ранньої правової соціалізації. Практика свідчить про потребу обмеження доступу дітей до комп'ютерних ігор, теле-, відео-, аудіопродукції, яка містить елементи насильства чи пропаганду злочинності. Потрібна, на нашу думку, державна та громадська підтримка розроблення більшої кількості телевізійних програм та проєктів, цільовою аудиторією яких є діти та підлітки. Необхідне державне сприяння ефективному проведенню сімейного дозвілля, зокрема через організацію масових культурних заходів, які допомагатимуть розвивати у дітей та підлітків патріотизм, сприятимуть соціально-правовій самоідентифікації неповнолітніх як соціально вагомим і водночас індивідуальним, соціально відповідальним елементів політичної системи суспільства.

Висновки. Аналіз ролі та специфіки діяльності різних соціальних інституцій, що є агентами правової соціалізації, дає змогу виокремити і відзначити унікальні якості та провідну роль сім'ї та школи у цьому процесі. Конкурувати із сім'єю на початковому етапі розвитку особи не здатна жодна державна чи громадська виховна установа. Однак сучасна сім'я перебуває у доволі складних умовах її розвитку, що особливо актуалізує проблему сімейного благополуччя. До причин зростання кількості неблагополучних родин в Україні як фактора, який майже завжди створює реальні труднощі у формуванні дітей і підлітків, подолати котрі повністю суспільству дуже складно, належить різке погіршення матеріального становища сім'ї, породжене нестабільністю соціально-економічної сфери держави загалом, збільшення кількості неповних сімей через розлучення чи смерть одного з батьків.

Роль держави виявляється у тому, щоб сприяти психологічному та економічному благополуччю українських сімей, через підтримку економіки та ефективну реалізацію державних заходів з правового виховання (зокрема за допомогою навчальних закладів різного рівня), проведення масових заходів з організації дозвілля та сімейного відпочинку виховувати в дітях патріотизм, виявляти і сприяти розвитку їхніх творчих здібностей. Вважаємо, що належний медичний, педагогічний, психологічний патронаж із провідною метою, яка полягає в охороні прав дітей і молоді, повинен стати виявом турботи держави про майбутні покоління її громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бесєдін А. А. Дисфункціональна сім'я як чинник девіантної поведінки неповнолітніх: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціологічних наук за спец. 22.00.03 – соціальна структура, соціальні інститути та соціальні відносини. Харків, 2002. 18 с. 2. Варяниця Л. О. Дитяча субкультура як фактор соціалізації молодшого школяра в навчально-виховному процесі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. педагог. наук зі спец. 13.00.05 – соціальна педагогіка. Луганськ, 2006. 23 с. 3. Жаровська І. М. Легітимність державної влади у демократичній державі. *Університетські наукові записки*. Вип. 3. 2009. С. 20–23. 4. Жаровська І. М. Державна влада: правові категорії: монографія. Львів. Видавництво Львівської комерційної академії, 2012. 195 с. 5. Зверева І. Д. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра педагог. наук зі спец. 13.00.05 – соціальна педагогіка. Київ, 1998. 40 с. 6. Лупаренко С. Є. Сучасна дитяча субкультура як одне з джерел існування та розвитку світу дитинства. *Педагогічна освіта: теорія і практика*: зб. наук. праць. Вип. 13. 2013. С. 187–192. 7. Мацуляк Л. А. Неблагополучні сім'ї як чинник негативної соціалізації у суспільстві неповнолітніх. *Проблеми сучасної психології*, 2010. 36. наук. праць КПНУ ім. І. Огієнка, Інституту психології ім. Г. Костюка АПНУ. С. 682–690. 8. Мироненко В. П. Сім'я як головний інститут соціалізації дитини. *Юридична наука*. № 2/2013. С. 49–54. 9. Печенко І. Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві у просторі дитячої субкультури. *Вісник Черкаського університету*. Серія “Педагогічні науки”: зб. наук. пр. Черкаси: ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2007. С. 84–90. 10. Поліщук О. Правове виховання учнів 5–6 класів шкіл-інтернатів як складова соціалізації особистості. *Молодь і ринок*. № 4 (87), 2012. С. 83–88. 11. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. ВВР, 2001, № 30, ст. 142.

REFERENCES

1. Besiedin A. A. *Dysfunktsionalna simia yak chynnyk deviantnoi povedinky nepovnoolitnikh* [Dysfunctional family as a factor of teenagers' deviant behavior]: avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata sotsiolohichnykh nauk za spetsialnistiu 22.00.03 – sotsialna struktura, sotsialni instytuty ta sotsialni vidnosyny. Kharkiv, 2002. 18 p. 2. Varyanytsia L. O. *Dytiacha subkultura yak faktor sotsializatsii molodshoho shkoliara v navchalno-vykhovnomu protsesi* [Children subculture as a factor of socialization of primary school pupils in the process of learning and rearing]: avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata pedahohichnykh nauk zi spetsialnosti 13.00.05 – sotsialna pedahohika. Luhansk, 2006. 23 p. 3. Zharovska I. M. *Lehitymnist derzhavnoi vlady u demokratychnii derzhavi* [Legitimacy of state power in a democratic state]. Universytetski naukovyi zapysky. Vyp. 3. 2009. P. 20–23. 4. Zharovska I. M. *Derzhavna vlada: pravovi katehorii: monohrafiia* [State Power: Legal Categories: monograph]. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi komertsii noi akademii, 2012. 195 p. 5. Zvierieva I. D. *Teoriia i praktyka sotsialno-pedahohichnoi roboty z ditmy ta moloddu v Ukraini* [Theory and practice of social-pedagogical work with children and youth in Ukraine]: avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora pedahohichnykh nauk 13.00.05 – sotsialna pedahohika. Kyiv, 1998. 40 p. 6. Luparenko S. Ye. *Suchasna dytiacha subkultura yak odne z dzherel isnuvannia ta rozvytku svitu dytynstva* [The modern children's subculture as one of the sources of existence and development of the world of childhood]. Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka Zbirnyk naukovykh prats. Vyp. 13. 2013. P. 187–192. 7. Matsuliak L. A. *Neblahopoluchni simi yak chynnyk nehatyvnoi sotsializatsii u suspilstvi nepovnoolitnikh* [Disadvantaged families as a factor of negative

socialization in the society of minors]. Problemy suchasnoi psykholohii, 2010. Zbirnyk naukovykh prats KPNU imeni Ivana Ohienka, Instytutu psykholohii im. H. S. Kostiuka APN Ukrainy. P. 682–690.

8. Myronenko V. P. *Simia yak holovnyi instytut sotsializatsii dytyny. Yurydychna nauka* [Family as a fundamental institution of the child socialization]. No. 2/2013. P. 49–54.

9. Pechenko I. *Sotsializatsiia osobystosti u doshkilnomu dytynstvi u prostori dytiachoi subkultury* [Socialization of personality in preschool childhood in the space of the child subculture]. Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriiia “Pedahohichni nauky”: zb. nauk. pr. Cherkasy: ChNU imeni Bohdana Khmelnytskoho, 2007. P. 84–90.

10. Polishchuk O. *Pravove vykhovannia uchniv 5–6 klasiv shkil-internativ yak skladova sotsializatsii osobystosti* [Legal education of pupils of 5–6 formes of boarding schools as a component of socialization of personality]. Molod i rynek. No. 4 (87), 2012. P. 83–88

11. *Pro okhoronu dytynstva* [On Protection of Childhood]: Zakon Ukrainy vid 26 kvitnia 2001 roku No. 2402-III. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2001, No.30, p. 142.

Дата надходження: 11.09.2019 р.